
Časopis československé socialistické opozice

ZDENEK HEJZLAR

Dvacáté výročí

Mnohé z toho, o čem je v souvislosti s 20. výročí Pražského jara třeba napsat, se událo po uzavěrci tohoto čísla Listů, a nezbyvá, než se k tomu vrátit později. To platí zejména o mimořádné pozornosti, která byla — a stále ještě je — věnována československé minulosti i přítomnosti v zahraničí. Ukázalo se, že význam, zkušenosti a odkaz Pražského jara 1968 vůbec nejsou takovou „mrtvou minulostí“, jak se zejména v některých kruzích československého exilu stalo módním prohlašovat. A ukázalo se také, že světová veřejnost ani nezapomněla, ani neodpustila tehdejší sovětské násilí.

Některým událostem a jevům je však přece jen potřebné i možné věnovat pár řádek už teď.

Ve „Slovu ke 20. výročí srpna 1968“ vyzvala Charta 77 „všechny spoluobčany, aby setřásli břímě strachu a svobodně vyjádřili své mínění včetně názoru na intervenci z roku 1968 a na politiku, která z ní vzešla“. To byla po dlouhých letech represi vynuceného mlčení výzva odvážná a málokdo očekával, že najde bezprostřední ohlas. Mnozí — doma i v exilu — se domnívali, že Pražské jaro a jeho potlačení už nejsou události, jejichž výročí by mohlo být impulsem k probuzení občanské odvahy a angažovanosti. Také pražský režim s tím počítal. Ukázalo se však, že to byl nesprávný odhad situace a těch změn, které ve společenském vědomí i v dnešním Československu probíhají. 21. srpna se diskutující kroužky na Václavském náměstí rozrostly v mohutnou demonstraci, na níž se podle nezávislých pozorovatelů podílelo více než deset tisíc převážně mladých lidí. Takovou demonstraci Praha nezažila od roku 1969. Požadavky zněly — stručně vyjádřeno: svoboda přesvědčení a projevu, demokratizace politických poměrů, pravda o Pražském jaru a jeho potlačení. Otevřený projev kritického veřejného mínění byl novým a nadějným jevem, i když samozřejmě „jedna vlaštovka jaro nedělá“. Je však možné, že šlo o počátek konce lidového pocitu bezmocnosti, a to by byl obrat historického významu. Bez občanské odvahy a bez lidového tlaku na znervóznělé držitele moci se totiž pozitivní změny nedosáhnou ani ve východním větru perestrojky.

Ve „Slovu“ k výročí obrátila se Charta 77 i na současné politické vedení s požadavkem, aby „přestalo popírat pravdu o roce 1968, která je celé společnosti známa“. To bylo ovšem volání žízňivého na poušti. U moci sedí — teď v čele s Milošem Jakešem — stále ještě ta generace a ta garnitura, která vybudovala své kariéry na splnění kapitulacních požadavků Leonida Brežněva a na potlačení Pražského jara, a ta se samozřejmě nebojí ničeho víc než pravdy o minulosti. V souvislosti s výročí opakovali její političtí i propagandističtí představitelé tvrdošijně, trapně a skoro hystericky jen starou lež. Občané měli znovu uvěřit, že Československo 1968 stálo v důsledku „slabosti Dubčekova vedení a rejdů antisocialistických sil“ na pokraji občanské války a kontrarevoluce, a že přepadení země „spojenci“ bylo „záchranou socialismu a míru“. Co se socialismem pak ve šlépějích Brežněva sami učinili, a proč musí být nyní „zachraňován“ v SSSR a jinde v podstatě stejnou politikou, o níž usilovali zatracování a pomlouvání českoslovenští reformní komunisté šedesátých let, je sice velice znervózněje, avšak zatím — přinejmenším zřetelně — nerozděluje. Co si o tom myslí pokroková světová veřejnost, vyjádřil 21. srpna 1988 švédský sociálnědemokratický ministr zahraničí Sten Andersson, když na velkém shromáždění ve Stockholmu řekl: „Je hlubokou tragédií, že československý lid stále ještě nemůže zažít alespoň takovou perestrojku a glasnost, jaké konečně přišly ke slovu v Sovětském svazu. Je velikým zklamáním, že československé vedení neotvírá žádoucí proces demokratizace, nýbrž jej zdržuje. To je hanba, a to hanbou zůstane!“ Málokdo však očekával, že si mocenská „elita normalizace“ bude už letos počínat jinak, nebo že začne dobrovolně uvolňovat místo jiným. To ještě nějaký čas potrvá.

Charta 77 vyzvala i sovětské vedení, aby „otevřelo prostor k věcnému zhodnocení události roku 1968 a vyvodilo z toho důsledky“. V neoficiálních kruzích v Moskvě o tom také už delší dobu probíhá otevřená diskuse. Je znepokojující, že se v oficiální Moskvě nejen nic takového nestalo, nýbrž že i tam byla zopakována stará lež. Již

v červenci, při pražské návštěvě, překročil Nikolaj Ryžkov dosavadní gorbačovovskou zdrženlivost vyjadřovanou tvrzením, že „hodnocení minulosti je záležitostí československých soudruhů“. I to byla málo sympatická nedůslednost, protože rozhodnutí o vojenském zásahu v Československu 1968 nevyšlo z Prahy, nýbrž z Moskvy, a tam je proto třeba se tohoto hegemonistického násilí odříci. Bylo ovšem možné chápat, že Gorbačovovy zájmy nedovolují podržnout větev, na níž současní českoslovenští držitelé moci sedí, dokud se v Praze nevytvoří nějaká relevantní alternativa. Ryžkov však vyslovil souhlas s „dosavadním československým hodnocením“, a ve výroční srpnové dny šli vládní mluvčí Gerasimov, komentátor TASS Kondrašov a některé sovětské sdělovací prostředky ještě dále. Výslovně potvrzovali „správnost a nevyhnutelnost“ tehdejšího sovětského zásahu. Dokonce se znovu objevilo tvrzení, že v Československu vznikla „nepřátelská moc“, že SSSR byl konfrontován s „pokusem vytrhnout Československo ze socialistického společenství“, a že vývoj „ohrožoval poměr sil a stabilitu v Evropě“. Kde jsou důkazy pro takovou nehoráznost? Proč Michail Gorbačov připouští takové kompromitování své nové zahraniční politiky? Italští komunisté v listu „L'Unita“ a mnozí jiní jinde mu také ihned připomenuli, že tato politika není a nebude zejména v Evropě zcela věrohodnou, dokud se bude trvat na obhajobě takových brežněvovských agresivních činů, jako byla intervence v Československu. Kde je v tom případě záruka pro evropské země, že sovětská supervelmocenská arogance skutečně patří minulosti, a že nebude dříve či později ohrožovat nezávislost jiných zemí? Znepokojení otevřeně vyjádřil i Andrej Sacharov a mnoho jiných neoficiálních sovětských osobností, stejně tak jako stovky statečných a policii zbitých demonstrantů na Puškinově náměstí v Moskvě. Při všem ocenění významu Gorbačovovy perestrojky pro možný pozitivní vývoj ve všech zemích sovětského bloku, při všech sympatiích pro jeho nové myšlení i jednání, i při plném porozumění pro jeho vnitropolitické těžkosti má Gorbačov vědět, že škodí skutečným sovětským zájmům, dokud dovoluje obhajovat stalinistické a brežněvovské násilí spáchané na Československu i na jiných zemích takzvané východní Evropy. Není třeba zoufat: je stále možné, že si to Gorbačov brzy uvědomí, také proto, že mu to bude znovu a znovu připomínáno — a nebude to „protisovětská propaganda“. Příležitost 20. výročí Pražského jara byla však zmeškána.

Stockholm, 22. srpna 1988

MILAN HÜBL

Všechnu moc — komu?

Po XIX. konferenci KSSS

Těžko chtít v krátkém komentáři postihnout všechny jevy předcházející a provázející tuto konferenci, když jen projevy, diskusní příspěvky a přijaté dokumenty zabírají pět čísel sovětské Pravdy. Pravda a Izvestija byly jediné deníky, které tiskly plné texty všech diskusních vystoupení, což je pokrok proti stavu posledních tří let, kdy se diskusní příspěvky nezveřejňovaly vůbec. A je nesporné, že od XXII. sjezdu KSSS do takové míry otevřenou diskusi KSSS nezažila. Současně je nutno zaznamenat, že diskuse ve svém souhrnu zdaleka tak jednoznačný ráz a průběh neměla, jak si představují ti, kdo ji celou nesledovali ani nepřečetli.

Svolat takovou konferenci bylo rozhodnuto před rokem, když se projevilo, že politika přestavby a demokratizace nenalézá dost aktivní podporu mezi členy ÚV KSSS. Měla původně mít za hlavní úkol změny ve složení ÚV. Tak to ještě krátce před konferencí viděl Roy Medveděv, ač ze znění zveřejněných tezí bylo možné usoudit, že toto téma nebude vůbec předmětem jednání. V současných stanovách sovětské strany chybí jakékoliv ustanovení o konferenci a jejich pravomocech, takže záleželo na politbyru a ÚV KSSS jaké kompetence ji vymezi. Byl jí dán poradní hlas. Mohla proto jen přijmout doporučení, která musí schválit příští plénum ÚV KSSS (ještě v červenci), které také rozhodne, jaký dá výklad schváleným usnesením. Velmi mlhavá je zejména rezoluce o reorga-

nizaci stranického aparátu, jejíž provedení připadne sekretariátu ÚV KSSS pod vedením Ligačova. Sekretariát také řídil kampaň k výběru delegátů, která dopadla tak, že až na několik výjimek nedošlo k širšímu posuzování navržených delegátů. Oblastní i ústřední výbory (v národních republikách) jednomyslně schválily předložené kandidátky. Nutno říci, že nešlo o výběr z několika kandidátů a už vůbec ne o jejich tajné volby (na rozdíl od Československa v roce 1968, kdy v KSČ byli delegáti na okresní i krajské konference a na sjezd voleni tajně a z většího počtu navržených). Přesto se část delegátů postupně v průběhu konference osmělila k odvážným vystoupením, třebaže v prvních dvou dnech nebyla atmosféra příliš příznivá. Způsobila to nejen nepřítel většiny delegátů vůči takovým diskutérům, ale zřejmě neméně způsob, jakým sám Gorbačov skákal do řeči těm delegátům, kteří začali mluvit kriticky o stavu přestavby: Abal-kinovi, Arbatovovi, Uljanovovi, Postnikovovi a dalším. Přitom v té chvíli ani neřídil diskusi. Situace se začala lepší poté, co mladý dělník Vadim Niželskij, delegát z města Novotroick, po jednom takovém Gorbačovově vstupu (nechutnal vám oběd?), ho usadil: „Nepřerušujte mne.“ V pátek se diskuse dostala do takových obrátek — zejména po vystoupení Jelcina, že tiskové středisko prozradilo novinářům, že existuje návrh prodloužit konferenci o jeden až dva dny. Nakonec předsednictvo dalo odhlasovat ukončení diskuse a večerní zasedání bylo věnováno projednávání a schvalování předložených usnesení (kdy všechny doplňující návrhy, směřující k prohloubení vnitrostranické demokracie jako volba generálního tajemníka přímo sjezdem, přeměna Pravdy z orgánu ústředního výboru v orgán celé strany byly zdrcující většinou hlasů zamítnuty. Prostě nedělejme si iluzi, že „boj sa skončí zajtra“. Ani pozitivně.

Dva póly diskuse

V monotónní šedi diskusních příspěvků tajemníků oblastních, krajských i národních ÚV se vyčerpá čas pro diskusi. Ke konci došla trpělivost mladému moskevskému delegátu Surkovovi, který vyzval, aby přestala šablonovitá vystoupení, která jsou projevem „robotizace v práci aparátu“. I při tom množství řečnické hlušiny se projevila zrnka cenného kovu, zejména ve vystoupení řadových delegátů a některých vystoupeních vědců a umělců. V tomto magnetickém poli diskuse vystupují jako dva její póly: Jelcin a Ligačov. Vzhledem k tomu, že Jelcinův příspěvek u nás v celku zveřejněn nebyl, zato Ligačovův jako jediný v plném znění v RP, v takové úpravě jako by to bylo vedle Gorbačova druhé závěrečné slovo, věnujme se Jelcinovu vystoupení.

Jelcin nejdříve odpověděl na výtku, že vystupuje se svými interview v zahraničním tisku, a ne v sovětském. Upozornil na to, že jeho interview pro Moskovskije novosti nebylo zveřejněno, stejně jako pro Ogoněk, kde nebylo dovoleno je otisknout (kýmpek asi?). Gostelradio (státní výbor) se na Jelcina obrátil, aby svá interview u příležitosti XIX. konference poskytoval zahraničním sdělovacím prostředkům jejich prostřednictvím a sdělili mu, že takových žádostí je patnáct. Jelcin byl ochoten poskytnout nejvýš dvě tři. Načež mu Gostelradio vybralo tři televizní společnosti a to se pak uskutečnilo. Na některé otázky odmítl odpovědět, ale na dotaz zda by přestavba pokračovala rychleji, kdyby Ligačovovu funkci zastával někdo jiný, odpověděl Jelcin: Ano. Okamžitě na to si jej předvolal předseda ústřední stranické kontroly Solomencev na pohovor! Jelcin se cítí naprosto bez viny, přesto tlumočnick předal pásek s nahrávkou rozhovoru Solomencevovi. Co se mnou ještě uděláte nevím, ale v mnohém mi to připomíná stíny nedávné minulosti. Dále vytkl opožděné svolání konference, špatnou přípravu, (téže připravené aparát, pokud jde o podstatu reformy neobsahovaly to hlavní, co se objevilo v referátě). Výběr delegátů probíhal po staru. Hlavní námitku má proti personální unii tajemníků a předsedů sovětů, o tom by mělo rozhodnout všelidové referendum. Je nutno vytvořit takový systém, který by provždy vylučoval obnovu systémů vůdců (voždizm). Kult osobnosti nevzniká po 10-15 letech, ale má-li pro to podmínky, rodí se hned zpočátku (narážka na Gorbačova!). Dodává, že se nedodrží tvrze Gorbačovova o tom, že nejsou zakázané zóny pro kritiku vedení. Skutečnost ukazuje, že takové zóny jsou a při prvním pokusu o její překročení následuje tvrdá reakce a postih. Dále se za stanovisko ÚV vydávají různé texty připravené aparátem, které členové ÚV ani neviděli, natož aby je projednali nebo dokonce schválili. To je nepřipustná praxe, porušující vnitrostranickou demokracii a práva členů ÚV KSSS. „Za 70 let jsme nevyřešili hlavní úkoly — nakrmit lidi, obléct je, zabezpečit pro ně služby a patřičné sociální zabezpečení. Teď to má řešit přestavba, ale ta jde pomalu, protože v mnohém má jen deklarativní charakter, protože nepředcházela hlubší analýza. Proto v ekonomické reformě nebylo dosaženo viditelných změn a výsledků. Vidi v tom nebezpečí do blízké budoucnosti, až vyprchá „hypnóza slov“ a dostaví se rozčarování. Nastane politická nestabilita.

Jelcin projevil znepokojení nad tím, jaký „liberalismus“ projevuje Solomencev při prošetřování úplat-

kářských afér funkcionářů, dále nad privilegii aparátu a vyzval k podstatnému snížení stavů odshora až dolů. Pak požádal o rehabilitaci za své vystoupení na říjnovém plénu. Měl podle svědectví účastníků dlouhotrvající potlesk. I když neexistují potleskoměry, které by ukazovaly na stupnici sílu a trvání potlesku, ani neurčují jaká a která část delegátů komu tleskala, bylo by to zajímavé zjištění pro bližší určení politického zaměření i osobních sympatií delegátů i celého pléna konference.

Ligačov reagoval velmi podrážděně, připisoval mu „destruktivní energii“ (RP 4. 7.). Hlavně mu vytýkal, že když se nesetkal s podporou strany, obrátil se na buržoasní tisk (? ?). Ligačov vytkl Jelcinovi, že když byl tajemníkem ve Sverdlovsku, „trvale si tam zavedl přidělové listky“. Navíc řekl, že ústřední výbor a redakční rady vyvodí z psaní části tisku a jeho kritiky delegátů „patřičné závěry“.

Ke konci jednání pak došlo k zajímavé slovní přestřelce, když sverdlovský delegát V. Volkov, který vytkl ÚV KSSS, že nezveřejnil materiály z říjnového pléna a poškodil tím sám svou autoritu, se zastal Jelcina za jeho práci v oblasti a doslova řekl: „žel takové dobré zásobování dnes nemáme“. A shrnul, že Jelcin mluvil shodně s řadou jiných delegátů, jejichž vystupování není odsuzováno. Příznačné je, že na to dostali slovo dva Moskviči, kteří ho napadali a Lukin vytkl delegátům „nezralé potlesky“ a sverdlovský oblastní tajemník Bobykin dal do protokolu vyjádření, že Volkova nikdo nepověřil, aby mluvil jménem sverdlovské delegace. Takže stará reže, že delegaci krajů a oblastí vede její tajemník se zase projevila.

Obdobná polarita se projevila ve vystoupení dvou spisovatelů Bondareva a Baklanova. Bondarev srovnal přestavbu s letadlem, které vzlétlo a neví zda v určeném bodu je přistávací plocha, činnost části tisku charakterisoval jako snahu vše destabilizovat, publicisty nazval rytíři extremismu, kteří způsobují rozvrat a chaos v ekonomice i kultuře. „Historie bude na nás vzpomínat se studem a proklínáním“ — myšleno na současnost! Bondarev měl za své vystoupení pětkrát potlesk. Baklanov, který s ním chtěl polemizovat, byl celkem šestkrát přerušen projevy nesouhlasu a přesto, že Gorbačov vyzval delegáty k toleranci, byl Baklanov nakonec „usyčen“. Mám ovšem dojem, že v daném případě zde fungovalo antisemitské podvědomí, což také samo o sobě není dobrým znamením.

Pyramida moci

Hlavním výsledkem jednání konference bylo přijetí návrhů na reformu politického systému pod heslem: „Všechnu moc sovětům“. Zdánlivě má vést k demokratizaci sovětské společnosti. Vrcholem pyramidy má být sjezd lidových poslanců SSSR, volený jednak podle územních a národně zemních obvodů, ale také doplněný o poslance delegované stranou, odbory, komsomolem ap. Ti zvolí dvoukomorový systém Nejvyššího sovětu a předsedu (prezidenta). Už to samo je porušením principu občanské rovnosti, když řadový občan bude mít dva hlasy a členové ÚV KSSS, komsomolu, VCPS ap. budou mít ještě třetí hlas. Nemohu si pomoci, ale připomíná mi to vícekuriový systém ve starém Rakousku. Další problematickou věcí v rezoluci je, aby byli do funkce předsedů sovětů doporučováni zpravidla první tajemníci příslušných

stranických výborů (RP 6. 7.). A ti pak mají být tajnými volbami zvoleni, když již předtím byli zvoleni za tajemníky. Příznačné je, že tento návrh se mezi řadovými delegáty sešel s největším množstvím námitek, pochybností i obav z posílení autokratismu. Výše vzpomenutý Niželski to formuloval jako neslučitelnost těchto dvou funkcí a i jiní delegáti před tím varovali, neboť tato kumulace posílí moc „úředních knízať“, „emirů“ v oblastech a krajích. Zato tajemníci téměř do jednoho tuto kumulaci podporovali. Nechtěl bych sýčkovat, ale je dosti důvodů obávat se, že heslo všechna moc sovětům dostane výklad „v sovětech všechna moc tajemníkům“. Stěží lze předpokládat, že to může vést k hlubší demokratizaci společnosti. Varovných hlasů bylo dost a zkušeností také.

Jen konference skončila, vypukla stávka a demonstrace v Jerevanu a celé Arménii a nadále pokračují protesty i v Karabachu. Bez dlouhých rozborů lze říci, že rezoluce k národnostní otázce je povšechná, obchází problém rusifikace neruských národů a vyhýbá se řešení všech skutečných problémů. Také demonstranti v Jerevanu i jinde to tak vyjadřovali. V Litvě se demonstranti dožadují svých práv, ale současně žádají referendum v Karabachu. To je nový jev vzájemné solidarity, který jde nad papírová klišé. Váha národnostních problémů dále poroste.

10. 7. 1988

(Otištěno bez vědomí autora)

Bologna: „Pražské jaro po 20 letech“

Pod tímto titulem se konala ve dnech 7. a 8. července 1988 v italské Bologni mezinárodní konference, kterou uspořádali společně Gramsciho institut (KS Itálie) a Nenniho nadace (Socialistická strana). Z čs. účastníků promluvili jako referenti Zdeněk Mlynář, Eduard Goldstücker, Michal Reiman a Jiří Pelikán. Referáty poslali z Československa Václav Slavík, Miloš Hájek, Zdeněk Jičínský a Jaroslav Mencl. Alexander Dubček poslal konferenci poselství, jež bylo uveřejněno v Listech č. 4 (červenec). V diskusi vystoupili také m. j. Jiří Sláma a Milan Horáček.

Konference vyslechla s velkým zájmem vystoupení sovětského vědce Evgenije Arbacumova, člena KSSS, který ale zdůraznil, že vyjadřuje svoje osobní stanoviska. Podle něho je článek ze sovětské „Pravdy“ z 22. srpna 1968, který odůvodňuje vojenskou intervenci v rozporu s dnešní politikou Gorbačova a samotná vojenská intervence nemá jakoukoliv ideologickou a politickou legitimitu. Arbacumov vyjádřil svůj souhlas s názory sovětského historika Afanasjeva, který kritizoval sovětskou intervenci jak v Afghánistánu, tak i v Československu. Uvedl však, že nové sovětské vedení je v delikátní situaci, protože musí upustit od jakýchkoliv zásahů do vnitřního vývoje zemí Varšavského paktu. Arbacumov charakterizoval současný vývoj v SSSR jako přechod od totalitní demokracie k osvícenému autoritarismu. Teprve po tomto přechodu se mohou otevřít cesty ke skutečné demokracii.

Konferenci, které věnovaly velkou pozornost všechny italské sdělovací prostředky, uzavřeli vedoucí představitel KSI Giorgio Napolitano a PSI Claudio Martelli. Přes některé polemické akcenty, týkající se stanovisek těchto stran v minulosti, oba představitelé zdůraznili význam toho, že italská levice manifestuje společně svou podporu myšlenkám Pražského jara, které považuje stále za aktuální. Napolitano označil dnešní situaci v Československu jako „nepřijatelnou“ a mluvil o setkání delegace KSI s M. Gorbačovem v Moskvě, kde generální tajemník KSI Natta a on žádali, aby byla připuštěna svobodná diskuse o roce 1968 v Československu i v SSSR a aby byla respektována občanská a politická práva všech čs. občanů na základě helsinských dohod.

V závěru bylo přijato všemi účastníky konference prohlášení, ve kterém se žádá radikální obnovení politických a sociálních struktur v zemích východní Evropy a záruka svobody a lidských práv všech občanů. Konference pak apeluje na Gorbačova, aby přehodnotil sovětský postoj k Pražskému jaru a uznal vojenskou intervenci proti Československu za „politickou chybu“.

Komunistický starosta města Bologni apeloval na čs. vládu, aby vydala pas a výjezdní doložku Alexandru Dubčekovi, aby se mohl na podzim zúčastnit slavnosti udělení mu čestného doktorátu staroslavné bolognské univerzity — spolu s jihoafrickým bojovníkem proti apartheidu Ernestem Mandelou.

red.